

37. *Homogyne* CASS. – podbělice *)

Homogyne CASSINI Bull. Soc. Philomat. Paris 1816:198, 1816.

Lit.: UHRÍKOVÁ A. (1970): Zytologické Auswertung des Taxons *Homogyne alpina* Cass. Acta Fac. Rer. Natur. Univ. Comen.–Bot. 16:85–88. – URBANSKA K. (1956): Studies on the biology of reproduction and embryology of *Homogyne alpina* (L.) Cass. Acta Soc. Bot. Polon. 25:733–751.

Vytrvalé byliny s tenkými, plazivými oddenky. Lodyhy jednotlivé, přímé, jednoduché, chudě olistěné, v dol. části pavučinatě, v horní vlnatě chlupaté, zpravidla jednoúborné. Přizemní listy v růžici, malé, řapíkaté, s čepelí ± ledvinitou až okrouhlou, na bázi srdčitou, na okraji vroubkovaně zubatou, polokožovitou; lodyžní listy nepočtené, střídavé, šupinovitě, celistvé, celokrajné. Úbory malé, zpravidla jednotlivé, vrcholové; zákrov jednořadý, zákrovní listeny četné, čárkovitě kopinaté, celokrajné; lůžko úboru ploché, bez plevek, lysé. Květy s kalichem přeměněným v četné štětinky; okrajové květy samičí, s korunou krátce jazykovitou, nitovitou, špinavě fialovou, o málo delší než zákrov; středové květy oboupohlavné, s korunou trubkovitou, krátce špicou, špinavě fialovou nebo nachovou. Nažky úzce elipsoidní, podélně mělce žebnaté, na vrcholu uťaté, s jednořadým jednoduchým chmýrem. – 3 druhy v horách stř. a j. Evropy. – Entomogam. Autogam. Anemochor.

Poznámka: **) V rostlinách druhu *H. alpina* byly identifikovány seskviterpenické spirolaktony (bakkenolid A a homogenolidy A a B), látky biogeneticky příbuzné s furoeremofilany. Lze je proto také využít pro chemosystematické účely. Projevují se jako potravně odpuzující látky na hmyz; vykazují vyšší účinek a působí na širší škálu druhů než furoeremofilany.

1. *Homogyne alpina* (L.) CASS. – podbělice alpská Tab. 41/3

Homogyne alpina (LINNAEUS) CASSINI in CUVIER Dict. Sci. Nat., ed. 2, 21:412, 1821. – Syn.: *Tussilago alpina* L. Sp. Pl. 865, 1753. – *Petasites alpinus* (L.) BAUMG. Enum. Stirp. Transs. 3:92, 1816.

EXSİKÁTŮ: PETRAK Fl. Bohem. Morav. Exs., no 396. – TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 787, 787b. c. – Extra fines: Fl. Exs. Austro-Hung., no 2267. – Fl. Distr. Bacov. Exs., no 350. – Fl. Hung. Exs., no 884. – Fl. Rom. Exs., no 1100, 1100b. – Fl. Siles. Exs., no 143. – HAYEK Fl. Stir. Exs., no 689. – SCHULTZ Herb. Norm., no 75.

Vytrvalé byliny s tenkým, šikmým až téměř vodorovným, plazivým, šupinatým, vlnatě chlupatým hnědým oddenkem, někdy větveným s postranními olistěnými výběžky. Lodyha přímá, 10–30(–45) cm dl., zpravidla jednoduchá a jednoúborná, chudě olistěná, podélně rýhovaná, v dol. části pavučinatě, v horní vlnatě chlupatá tenkými průsvitnými chlupy, postupně olýsávající, červenohnědě zbarvená. Přizemní listy v růžici, řapíkaté, řapík 2–10 cm dl., chlupatý, čepel celistvá, ledvinitá nebo okrouhlá až srdčitě okrouhlá, na bázi srdčitá, 0,8–4,5(–7,0) cm dl., 1–6(–9) cm šir., na okraji vroubkovaně zubatá až mělce oddáleně vykrajovaně zubatá, polokožovitá, na líci leskle tmavozelená, olýsalá, na rubu světle zelená nebo nafialovělá, roztr. chlupatá, na žilnatině vlnatá žlutavými chlupy; lodyžní listy v počtu 2–3, dolní lupenité, horní šupinovitě, vejčité až kopinaté, přisedlé, dolní až poloobjímavé, celistvé, 0,8–2,5 cm dl., 2–12 mm šir., celokrajné, na

líci olýsalé, na okraji a na rubu roztr. chlupaté. Úbory jednotlivé na vrcholu lodyhy, vz. 2, výjimečně i 3–4 na krátkých postranních větvích, 10–15 mm v průměru; zákrov zvonkovitý až válcovitý, 8–13 mm dl., v nejširší části 7–10 mm šir., zákrovní listeny v počtu 12–20, čárkovitě kopinaté, tupé, 1,0–2,5 mm šir., celokrajné, na bázi vlnatě chlupaté, zelené, někdy s žlutohnědými podélními proužky, na okrajích a na vrcholu nachově zbarvené, nebo až celé nachové, za plodu nazpět ohnuté, někdy jednotlivé sestupující až na stopku úboru. Okrajové květy mírně přesahující zákrov, s korunou krátce jazykovitou, nitovitou, špinavě fialovou; středové květy s korunou nachovou až špinavě fialovou, 7–10 mm dl.; čnělka s bliznou z květů vyčnívající. Nažky 4–6 mm dl., úzce elipsoidní, podélně rýhované, s 8–10 žebry, na vrcholu uťaté, s jednořadým, drsným, 7–12 mm dl., sněhobílým chmýrem. V–VIII. Hkf.
 $2n = 120$, ca 140, 160 (extra fines)

Variabilita: Druh je proměnlivý zejména v kvantitativních znacích a nevykazuje žádnou významnou, taxonomicky hodnotitelnou variabilitu. Mezi nápadnější morfologické odchylky patří jednotlivé rostliny s 2, vzácně 3–4 úbory na vrcholu lodyhy, někdy označované jako var. *multiflora* GRAB. [syn.: var. *dicephala* (OPIZ), var. *biflora* TAUSCH ex OPIZ]. U nás byly takové rostliny nalezeny v Krušných horách, Jizerských horách, Krkonoších (odtud vydán i exsikat TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 787b), na Králickém Sněžníku a v Jeseníkách. Na všech lokalitách se vyskytují vzácně přimíšené v populacích normálních jednoúborných rostlin a jedná se tedy nejspíš o projevy individuální variability. Zřídka se vyskytují i rostliny s květy s bělavou korunou (např. TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 787c).

*) Zpracoval Z. Kaplan

**) Zpracoval J. Harmatha

Ekologie a cenologie: Horské smrčiny, často s bohatým mechovým patrem, porosty koso-dřeviny, kamenité hole, horské pastviny, méně často i horské acidofilní bučiny. Na mělkých až středně hlubokých, skeletovitých až hlinitých, často humózních, čerstvých až vlhkých, silně kyselých, bázemi ± chudých půdách. Kalcifobní druh, rostoucí v polostínu nebo ve vysokých polohách na plně osluněných stanovištích. Ve společenstvech acidofilních smrčín a porostů koso-dřeviny řádu *Piceetalia excelsae* (diagnostický druh svazů *Piceion excelsae* a *Pinion mughi*), též na smilkových loukách a pastvinách řádu *Nardetalia* (diagnostický druh svazu *Nardion*).

Rozšíření v ČR: Těžiště rozšíření leží v pohraničních horách Čech. Vyskytuje se dále s různou frekvencí ve Slavkovském lese, Brdech, Teplicko-adršpašských skalách, na Králickém Sněžníku, v Hrubém Jeseníku a Moravskoslezských Beskydech. Druh až na několik opodstatněných výjimek (exklávní přesahy či naopak absence) na mnoha místech dobře vymezuje oreofytikum. V mezofytiku roste pouze zřídka, a to zvláště v územích s chladnějším klimatem, jako jsou hluboce zaříznutá údolí (např. hor. Pootaví, údolí Malše), převážně severní svahy ± solitérních vysokých kopců (např. Koráb, Drkolná, Vidhošť, Borek, Libín a Kleť v jz. a j. Čechách nebo Ještěd, Žaltman a Bor v s. až sv. Čechách), nebo v územích bezprostředně sousedících s oreofytikem (zvl. předhůří Šumavy, Jizerských hor a Krkonoš). Zcela však chybí v typických pánevních oblastech (Blatensko, Vodňansko, Třeboňsko, Ostravsko), v teplejších územích (např. Křivoklátsko, České středohoří) a v územích s bazickým a ultrabazickým podkladem. V termofytiku jen ojediněle na lokalitě výrazně reliktního charakteru s mnoha dalšími demontánními prvky (Bílchovské údolí). Zcela chybí na většině Moravy kromě pohoří v s. části. Převážně v montánním až subalpínském stupni, zřídka až v sub-

montánním, vzácně až kolinním stupni (min.: Džbán, Bílichov, Bílichovské údolí, ca 350–400 m; max.: Sněžka, pod vrcholem, 1595 m). Výskyt na našem území je na s. hranici areálu. – Mapy: KODALÍKOVÁ in HENDRYCH Acta Univ. Carol. – Biol. 1971:295, 1973 (mapa neúplná a zčásti nepřesná); SLAVÍK in Květena ČR 7:48, 2004.

T: 6. Džbán (Bílichov, Bílichovské údolí). – **M:** 25a. Krušn. podh. vl. (Jáchymov), 26. Čes. les (hora Čerchov; Vysoká, úpatí hory Dyleň), 31a. Plz. pah. vl. (Litohlavy u Rokycan, vrch Kokotsko), 33. Branž. hv. (Kdyně, vrch Koráb), 34. Plán. hřeb. (Nový Dvůr u Číhaně, sz. svah vrchu Drkolná; Kolinec, vrch Vidhošť; Velhartice, s. svah vrchu Borek; Javoří), 37a. Hor. Poot. (Čeňkova pila; Kašperské Hory), 37e. Volyň. Předšum. (více lokalit), 37g. Libín. Předšum. (Blažejovice; Prachatice, vrch Libín), 37h. Prach. Předšum. (asi 9 lokalit), 37i. Chvalš. Předšum. (Smědeč u Ktiše), 37j. Blan. les (několik lokalit na s. svazích masivu hory Klet), 37l. (Slavkov u Českého Krumlova), 37n. Kapl. mezih. (Zdíky, údolí Malše), 37o. Kaň. Malše (Hrachovy Hory u Velešina), 48b. Liber. kotl. (Svárov u Liberce, údolí potoka Ješkrabce; mezi Jabloncem nad Nisou a Ráblem), 50. Luž. hory (Horní Světlá), 54. Ješ. hřb. (Ještěd; Pilínkov; Rašovka), 55b. Stř. Pojiz. (Všeň), 56a. Železnobr. Podkrk. (Velké Hamry, nad Svárovem), 56b. Jil. Podkrk. (Vrchlabí; Horní Lánov, Na Bineru; Podlevín u Nové Paky, vrch Levín), 56c. Trut. Podkrk. (Vlčice; Trutnov; Poříčí), 58e. Žaltm. (svahy vrchu Žaltman mezi Petrovicemi a Radvanicemi), 58i. Hejš. (Machov, vrch Bor), 59. Orl. podh. (mezi Ohnišovem a Novým Městem nad Metují; Olešnice v Orlických horách), 60. Orl. opuky (Běstvíny, les Halín; Podchlumí, vrch Chlum), 62. Litomyš. pán. (Končiny u Litomyšle), 67. Českomor. vrch. (mezi Budislaví, Lubnou a Sv. Kateřinou, rybník Zimka), 73a. Rychleb. vrch. (Lázně Jeseník; Hraničná pod Špičákem), 73b. Hanuš. vrch. (Králiky, vrch Lískovec; Sobotín). – **O:** 85. Kruš. hory, 86. Slavk. les (vz.), 87. Brdy (vz.), 88. Šum., 89. Novohr. hory (roztr.), 90. Jihl. vrchy (Albeř), 92. Jiz. hory, 93. Krk., 94. Tepl.-ad. sk., 95. Orl. hory, 96. Král. Sněž., 97. Hr. Jes., 99. Mor.-slez. Besk.

U starého literárního údaje „Bruntál“ (FORMÁNEK Květ. Mor. Rak. Slez. 1:566, 1887) lze předpokládat širší lokalizaci.

Celkové rozšíření: Těžiště rozšíření v pohořích stř. a j. Evropy. Od s. Španělska přes Pyreneje, j. Juru, j. Schwarzwald, celé Alpy, na sever po Šumavu, Krušné hory a Sudetská pohoří a na východ po Karpaty, směrem na jih již jen exklávní ostrůvkovitě výskyty v s. Apeninách a s. pohořích Balkánského poloostrova. – Mapy: MEUSEL et al. 1992:493.

38. *Petasites* MILL. – devětsil *)

Petasites MILLER Gard. Dict. Abr., ed. 4. [1056], 1754. – Syn.: *Tussilago* L. Sp. Pl. 865. 1753 p. p. – *Nardosmia* CASS. in CUVIER Dict. Sci. Nat., ed. 2, 34:186. 1825.

Lit.: ČELAKOVSKÝ L. (1890): Ueber *Petasites* Kablikianus Tausch. Österr. Bot. Z. 40:255–259, 287–297. – KRASA A. (1896): Untersuchungen über den Ursprung des *Petasites* Kablikianus Tsch. Österr. Bot. Z. 46:345–356. – MATOUSCHEK F. (1896): Ueber zwei neue *Petasites*-Bastarde aus Böhmen. Österr. Bot. Z. 46:242–244, 280–281. – MALÝ K. (1931): Heimat und Herkunft der *Petasites* Kablikianus Tausch. Glasn. Zem. Muz. Bosni Hercegovini 43:99–119. – ŠOUŘEK J. (1962): Rod *Petasites* v Československu (Monografická studie čs. druhů rodu *Petasites* a jejich kříženců). Rozpr. Čs. Akad. Věd 72/5:3–112. – TOMAN J. (1965): Devětsil japonský obrovský – *Petasites japonicus* (Sieb. et Zucc.) Maxim. subsp. giganteus Kitamura nový zdomácnělý taxon v ČSSR. Čas. Nár. Muz., ser. natur., 134:121–122. – TOMAN J. et STARY F. (1965): Neue Erkenntnisse über die Art *Petasites kablikianus*. Preslia 37:264–275. – NOVOTNÝ L., TOMAN J., STARY F., MARQUEZ A. D., HEROUT V. et ŠORM F.

*) Zpracoval M. Štech

Tab. 41: 1 *Senecio bicolor*. – 2 *Adenostyles alliariae*, 2a – přizemní list, 2b – střední lodyžní list, 2c – úbor. – 3 *Homogyne alpina*.

282 *Adenostyles*

